

ЗАВРШНА РЕЧ ПРВОГ БРАНИОЦА ОПТУЖЕНОГ МИХАИЛОВИЋ ДРАГОЉУБА-ДРАЖЕ АДВОКАТА НИКОЛЕ ЂОНОВИЋА

Претседник: Наставља се претрес. Наредите да се уведу оптужени. (Улазе оптужени) Има реч бранилац првог **оптуженог Михаиловића Драгољуба-Драже**, адвокат г. Никола Ђонович.

Бранилац адвокат Никола Ђонович: Господо врховне судије, по старој, класичној кривично-правној теорији и пракси ценио се човек по делу које је извршио; по модерном схватању кривца и кривичног дела, цени се дело по човеку који га је извршио. Испитују се околности под којима је кривац делао. Да ли се у вртлогу догађаја губио човек и његово хтење; да ли је његова воља постојала или је била потиснута јачим страним утицајима; шта су стварни узроци свега онога што се оптуженом ставља на терет. Нарочито је важно ово утврдити када се ради о кривцу у великим историским преломима где је тешко одвојити психозе и колективну вољу од личног хтења.

Човек, идући за идејом у тежњи да учини добро, учини и врло често зло, мада намера може бити и беспрекорна, због тога политичка кривична дела имају извесну привилегију, ако је њихов мотив постављен и условљен општим добром људским.

Кривично-правна наука није рекла јасно шта ће бити са масовним злочинима у великим друштвеним покретима. Али није стала на гледиште да за све то одговара један човек који се случајно нашао на челу једног таквог покрета, већ је стала на гледиште да сваки одговара за свој злочин, за своја дела, да је сваки одговоран за оно што је радио или наредио да се уради или потстрекао да се уради или помогао да се уради. Према томе није створена нека кривично-правна теорија која би реметила општу кривично-правну теорију о индивидуалној кривичној одговорности.

Мој браћеник, оптужени Михаиловић капитулацијом своје земље доста невитешком, није се помирио да постане једна обична нумера ратног заробљеника, већ је са оружјем у руци пошао у шуму, да се не преда, да се одупре. То су били племенити мотиви који су Михаиловића повели у побуну против немачке варварске окупације.

Тих дана мој браћеник оптужени Михаиловић није могао ни помислити шта ће све доживети идућих година; кроз какве ће узбудљиве и фантастичне догађаје проћи, док најзад није дошао ево, на оптуженичку клупу пред Војно веће Врховног Суда ФНРЈ, да му се суди као издајнику.

Човек који је био доживео највећи понос и највећу славу, пао је, затим, у амбис највећег понижења: човек чија судбина ипак, данас интересује цео свет; разноврсно схваћен, разноврсно цењен, у једном процесу, какав Европа није никада за 100 година нити ће, можда, имати; процес који ставља на пробу нерве светског јавног мишљења. Ми не знамо каква ће бити пресуда, али оптужба је примљена у свету уз пуну разноврсност осећања, схватања и узбуђења.

Одбрана је била од првог дана у тешком положају у присуству једне обилне и са безброј докумената поткрепљене оптужнице. Михаиловића терете многа документа и многе чињенице, многе га и бране.

Његово англофилство било је одавно познато. Због веза са Кларком био је чак и кажњен од стране министра војске.

Пуч од 27 марта припремао је Михаиловић са Мирковићем. У финалу тога пуча није учествовао, јер је био премештен из Београда у Мостар. Касније издизање оптуженог на терену као вође устанка, Мирковићу је нешто сметало и почео је систематски радити против оптуженога преко официра који су долазили из Каира на Равну Гору, док се на крају све то није завршило комплотом против оптуженога, комплотом официра ваздухопловних који су били код Михаиловића, а стварно су били Живковићеве људи и радили по Живковићевим инструкцијама.

Оптужени Михаиловић објашњавао је овде пред Судом да је тешко било ићи у фронталну борбу са окупатором без потребних скага без потребне припреме. Он је то објаснио војничком теоријом и војничком праксом, да се са малим снагама без потребних сретстава, без потребних база и без потребног наслона није могла водити борба какву је он као војник и војни стручњак замишљао. Овом његовом објашњењу може се поклонити пуно поверење, јер је сасвим нормално да је он у својим радњама и опредељењима био под утицајем војних формула и правила које је као професор предавао у војним школама.

Оптужени Михаиловић у своме разлагању нарочито удара гласом на то, да је, по његовој процени народне психе, била највећа опасност и за њега и за Тита, да ће их народне масе оставити ако их Немци разбију јаким снагама, отпочну рушити, палити и убијати и да би народне масе тада пошле уз квислинга Недића.

Закључак оптужнице је једностран и сужен када каже да је оптужени Михаиловић примао Пећанчеве војводе заједно са њиховим одредима само ради борбе против партизана. Сасвим је логичан закључак да је на овај начин оптужени Михаиловић, на против, прво хтео да ликвидира покрет Пећанчев узимајући му најактивније команданте и са највећим одредима, да би Пећанца, као ривалску организацију, сасвим уклонио са терена, као што је то стварно тако и било. Друго, Михаиловић је имао намеру и да појача своје снаге за онај моменат о коме је говорио партизанским првацима у првом контакту са њима, да се ојача, да се

припреми за напад против Немаца. Тек на трећем месту долази евентуално мерење снага, а не битке са партизанима.

У погледу разоружања курира и отимања материјала, који је ишао партизанима на фронт, као и о убиству команданта партизанског шумадиског одреда Милана Благојевића, оптужени Михаиловић је овде на претресу пред Судом казао да он то није наредио. Мора се нешто веровати и оптуженом Михаиловићу. Он није дао утисак овде пред Судом...

(Један глас: Доле издајица).

Претседник: Нека устане онај ко је то рекао. Изиђите напоље. (Обраћајући се браниоцу) Јоксимовићу: Изволите наставити).

Бранилац Ђоновић: Оптужени Михаиловић каже: чуо сам да партизани оптужују Бучка Игњатовића за смрт Милана Благојевића. Он каже да је наредио да се поведе истрага. Није ништа рекао пред Судом до каквих је резултата дошла та истрага. Оптужени Михаиловић налази узрок сукобима у двојној власти на ослобођеним подручјима. Ја, као његов бранилац, пак, налазим, да, поред овог има и други један разлог. Ускоро после споразума са Титом, дешава се један важан догађај у раду и животу оптуженог Михаиловића. Он добија први пут једну савезничку мисију, код њега долази енглески капетан Хадсон са Остојићем и Лалатовићем, официрима југословенске војске, како је оптужени рекао на саслушању, позајмљеним од југословенских власти Хадсону. Оптужница каже да је оптужени издао наређење, по доласку Хадсона, за напад на партизана. Оптужени се брани и каже: „Не. Ја сам баш тих дана ишао у правцу Ваљева, каже он, и тамо сам, заједно са Хадсоном, водио борбу са Немцима. Поруку коју је донео овај страни емисар Михаиловићу ми смо чули пред Судом. Те поруке које су долазиле мање више личиле су све једна на другу-

У вези са овим састанком оптужница ставља на терет оптуженом Михаиловићу најтежу ствар из оптужнице да су 365 партизана предати Немцима и да су стрељани у Ваљеву. Оптужени Михаиловић каже да је тачно да су партизани доведени на Равну Гору али да их је Мишић узео на бригу и старање, да су држани на Равној Гори и онда упућени Тешановићу. Овде, пред Судом, није разјашњено како је Тешановић предао ове људе Јови Шкави. Ми видимо да су се одједном ови људи нашли у рукама Јована Шкаве. Сведокиња на претресу Даринка Марић кз.жб: „Ја сам чула од сељака да су предати од Мишића Шкави. Међутим, јасно је свим да су ти људи послати Тешановићу, а не Шкави. Овде је остала нерасветљеност коју ће расветлити једнога дана Шкава. Оптужени Михаиловић у тој ствари нема везе. Ти су људи послати Тешановићу а онда су предати Шкави. Како је предаја извршена и на који начин то овде није разјашњено.

Оптужница ставља на терет оптуженом Михаиловићу да када је почела завршна фаза Друге офанзиве, да је он повукао своје одреде са положаја и на тај начин издао борбу на коју се обавезао пред

партизанима. Поред неповерења, идејних супротности, ривалитета, као што је оптужени то овде изложио, истиче се и велика разлика у схватању војних задатака и вођења операција између партизана и Михаиловића. Док се Михаиловић, у својим опредељењима, држи војне науке и књишког знања, мени као лаику изгледа, да је партизанско ратовање било сасвим другог типа; да су они примали борбу на сваком месту, и тамо где није било изгледа да се непријатељ потуче, али где је било изгледа да се он прикује за једно место.

Док се Михаиловић спутавао у овим формама рата, у својим књигама о ратовању, дотле је партизанско ратовање било сасвим другог типа, било еластичније и примало битке на сваком терену, тако да се свака његова акција баца у засенак, што се и видело на овом претресу. Михаиловић се не види због система партизанског ратовања, који је ефикаснији, јачи и моћнији.

Сем ових стручних војничких спутавања која су спутавала и сметала Михаиловићу, како је он и овде на претресу изнео, а што ја као његов бранилац хоћу да кажем врло убедљиво казао да он као војник није могао предузети извесне операције док се не стекну извесни услови. И ја сам му као таквом веровао, да за њега као војника и стручњака да су постала та правила и обавеза.

Оптужница ставља на терет оптуженом Михаиловићу:

Да је после завршетка Прве офанзиве и продора на ослобођену територију и одласка главног партизанског штаба у Санџак, по договору са командантима наредио „легализацију“ својих одреда; нападао заостале партизанске групе на територији Србије, хватао и предавао их и немачким и Недићевим властима. Оптужница каже да су били легализовани: Раковић, Глишић, Игњатовић, Пантелић, Лазовић, Митић, Шкава и Машан Ђуровић.

Оптужени се брани да никада није ниједном команданту наредио да се легализује. Исказ Глишићев није истинит, каже оптужени. Са командантима сам, вели оптужени, имао много састанака, али никада ниједан није покренуо питање легализације, нити сам ја то, каже оптужени, урадио.

Могло се десити, каже оптужени, да се неке нареди да се легализује у специјалним приликама за специјалне задатке, као што је то случај са информативном службом. Долазак појединих четника у варош, каже оптужени, није било могућно спречити, наш свет је такав који хоће било са оружјем било без оружја, да иде у варош, али ниједан командант то није могао спречити.

Оптужени не пориче да је било својевољних команданата који су се на своју руку час-час легализовали час повлачили у илегалност. То је била обична појава. Све је било засновано на подвали и лукавству.

Оптужница, мени изгледа, погрешно ставља на терет оптуженом Михаиловићу питање Фоче и манипулацију са Фочом. Питање Фоче, коју су држали усташи, било је питање локалних команданата. Баћовић је био заузео Фочу, а Глишић и Павле Ђуришић су

требали диипломатским путем да је ишчупају из руку усташа, Павле Ђуришић код пријатеља на Цетињу, а Глишић у Београду. Баћовић је Фочу био заузео, али је Италијани нису дали, а они су били стварни господари. Према томе нема никаквих доказа да је у питању Фоче Михаиловић имао ма какве ингеренције.

Оптуженом Михаиловићу даље се ставља на терет да је у близини Автовца, после Треће офанзиве одржао један хпирок скуп команданата, да је том приликом делио одликовања и одређивао на нове положаје своје команданте, мада је знао да су они колаборирали са окупатором. Овде се опет појављује питање односа команданата према Михаиловићу, и ако се оптужени Михаиловић не би осетио повређен у својој сујети од стране моје као браниоца, ја бих рекао да је он био задовољан да га признају његови команданти, без обзира хоће ли га они слушати или не. То је била карактеристика његове организације. И сам оптужени Михаиловић износио је пред Судом случајеве таквих његових односа са његовим командантима.

Оптужница ставља на терет оптуженом Михаиловићу да је дао налог за напад на ослобођену територију Западне Босне, правац Прозор-Бугојно, и да су у томе нападу учествовали Баћовић, Трифуновић-Бирчанин, Јевђевић и Ђујић. Оптужени Михаиловић сматра да је ово био напад на усташку територију и да то нема никакве везе са њиме као и да о томе није био ништа обавештен.

Оптужени Михаиловић каже јасно и одређено: извештен сам од енглеске мисије, која је била код мене у лицу пуковника Бејлија да ће се западни савезници искрцати на нашу Јадранску обалу почетком 1943 године. У том циљу предузео сам све што сам могао да овладам простором далматинским, како би могао бити водећа група у продирању савезника на Балкану. У том циљу хтео сам да отклоним сваки партизански утицај на Далмацију.

У овом тешком раздобљу од јула 1941 до почетка 1944 године, оптужница ставља на терет оптуженом велики број кривичних дела врло тешких. Та дела проистичу из сарадње са окупатором у Црној Гори, Србији, Босни, Далмацији. И поред толико обимног и разноврсног материјала, којим оптужница хоће да утврди да је Михаиловић тежак ратни злочинац и окупаторски сарадник, долази један врло чудноват акт. Долази акт врховног команданта немачких трупа у Србији који се објављује, плаката у штампи 23 јула 1943 године и афишира у целој земљи, којим се оптужени Драгољуб Михаиловић-Дража уцењује као бандит и утирач пута болшевизму са 100.000 златних марака. Овај акт уцене, који је дошао од стране врховног заповедника немачких трупа у Србији, није никада скинут са главе оптуженог Михаиловића. Ова уцена чини сумњивом и неубедљивом оптужницу за многа кривична дела која се оптуженом Михаиловићу стављају на терет. Јавни тужилац је покушао и код доказног поступка и на претресу да на духовит начин објасни да је немачки окупатор хтео да на овај начин изврши рехабилитацију оптуженог Михаиловића.

Оптужени Михаиловић овде на Суду учинио је једну врло интересантну изјаву коју је, свакако Суд уочио. Каже: „Жалосна је случајност да се тучем са партизанима. Нападао сам их, каже, зато што су они нападали мене. Нисам мислио да тим путем помажем окупатора.“

Ја верујем да је то потпуно искрено изјавио оптужени Михаиловић. Јесте жалосно да је и један метак могао бити избачен у оном правцу који је у времену тешких и крвавих борби, који су вођени против зликовачке солдатеске, која је ишла за истребљењем народа, могао да измени правац, за који није желео оптужени Михаиловић. Али оптужени Михаиловић, био је наслоњен и војнички и политички ка војне савезничке мисије, које су биле код њега и на војни кабинет емигрантске владе у Лондону. Гледиште тих мисија је било непомирљиво према партизанским одредима. Михаиловић је то отворено рекао пред Судом. Ни одбрана ни Суд нема никаквог разлога да сумњају у тачност Михаиловићеве изјаве. И оно што је саветовао Хадсон при доласку 1941 године, и оно што је радио и говорио пуковник Бејли, као и оно што је поручивао генерал Армстронг, као и оно што је саветовао Мак Дауел, све је то био један исти правац, једно исто држање, непомирљив став према партизанским одредима. Све је то знао војни кабинет емигрантске владе у Лондону и сложио се са таквим ставом оптуженог Михаиловића.

После састанка са Немцима у селу Дивцима оптужени Михаиловић каже. Никада не бих више дошао у контакт са Немцима да није било Мак Дауела.

У писму за Степинца ничега новог нема, у њему се само полаже нада на заједничку борбу противу комунизма. То већ оптужени спроводи по савету мисије која се налази код њега и у његовим инструкцијама. Иначе оба та писма не могу послужити као оптужни материјал, јер не садрже никакво кривично дело.

Да се мало вратим још једном на војну организацију оптуженог Михаиловића. Изгледало је по реклами, по ономе што је страна штампа говорила о организацији Михаиловића, да је то једна чврста војничка организација. Међутим, по свему изгледа да није било Михаиловићеве моћи да даје унапређења и одликовања да га највећи број његових команданата уопште не би признавао. Група активних официра која се налазила око Михаиловића није била у стању да створи ниједну војну организацију ни војску која би бар личила на војску из времена Првог српског устанка. Док на другој страни видимо како једна жилава левичарска омладина спроводи у својим кадровима једну изванредну организацију, послушност, дисциплину и ред. На овој, Михаиловићевој, страни на сваком кораку се констатује непослушност, непокорност. Можда би Михаиловић био срећан да је стање у његовој организацији било онако како је наводио јавни тужилац, али није било такво. Ту имамо много сведочанстава. Ајдачић је заклао Кондора и ношио у бисагама његову главу десет дана, као за време Хуна. Тукли

су се оружаним одредима Јанковић са Поповићем, Раковић је убио Симића, убили су рођеног сестрића Драже Михаиловића. То је било једно невероватно расуло. Није то расуло значило да та организација није могла егзистирати на тај начин, него се из тога беснила развио злочин, развио се капитулантски дух према окупатору, развила се сарадња. А то на жалост, оптужени Михаиловић није могао спречити. Да је он ликвидирао прву гарнитуру својих команданата, да, можда, и другу гарнитуру, трећа би га слушала.

Ми смо још видели овде на претресу кад је био саслушаван као сведок Душан Симовић. Баш на питања одбране Симовић је казао да никад није чуо да је неко у Енглеској, или у емигрантској влади или у војном кабинету правио неке примедбе на рад и поступке оптуженог Михаиловића. Они су тамо знали ствари преко информативне службе. Из тога произилази да Михаиловић, овако мали, ништаван, зависан да му нешто баце из авиона, није могао имати неку своју политику, него је могао имати само ону политику коју му одређују савезничке мисије које су биле код њега. Михаиловић је био сувише мали и безначајан да би сам могао водити неку своју политику. Не знам да ли ће се оптужени Михаиловић сложити са својим браниоцем у овоме погледу, али то је моја импресија.

Оптужница ставља оптуженом Михаиловићу на терет један велики број страшних злочина, почињених од људи које Михаиловић никад није ни чуо ни видео. Питање је да ли се збир тих злочина, учињених на терену из освете и у циљу одмазде, и у таласу мржње, може оптуженом Михаиловићу ставити на терет. Мање или више, зна се сваки злочин, зна се ко га је извршио, где и како. Многи од извршилаца тих злочина платили су својом главом свој злочин. Кривична одговорност је индивидуална. Свако одговара за оно што је извршио или за оно што је наредио да се изврши. О злочинима нећу говорити, о томе ће говорити колега Јоксимовић, надам се, боље него што бих ја говорио о томе да сам узео ту партију. Ја ћу само напоменути, да су грозни злочини поникли из разузданости, из пустахилука, безвлашћа, у једној лхсози беснила и слепила. Да ли се све то може ставити на терет оптуженом Михаиловићу? Оно што су радили на терену његови команданти, то је у супротности са здравим моралом и са здравом свешћу, са здравим националним осећајем.

Посматрајући оптуженог Михаиловића у току овог хтретреса, његове снисходљиве и мирне покрете, његово искрено признање многих ствари, чак и неких које му оптужница не ставља на терет, треба се упитати може ли се закључити да је у овоме човеку притајена звер, Михаиловић је трагична несрећна личност. Његова је трагедија у томе што није одржао споразум са маршалом Титом. Да ли је он крив за то. По мом уверењу није крив. Други су криви, који су руководили његовим акцијама и његовим опре-

делењима. Молим Суд да при изрицању пресуде и о овоме води рачуна.

Подмукло незадовољство које је још из раније постојало, а коме је право порекло из Каира од Мирковића, нашло је израза у комплоту против оптуженог. Оптужени Михаиловић каже: против мене су направили комплот енглески агент Павле Новаковић, ђенералштабни мајор Остојић, Баховић, Павле Ђуришић, Мирко Лалатовић и Балетић, сви активни официри сем Баховића. Сви су они сем Баховића били завереници од 27. марта. Сви Мирковићеви људи. Павле Ђуришић је требало да буде изабран на место оптуженога, а на место Мољевића Милан Радовић. Ово је, каже оптужени, било све енглеско масло преко Мирковића, а Мирковићево преко Павла Новаковића. Ово се дешава већ у немачком слому 1945 године, али је карактеристично за стање које је владало у војној организацији Михаиловића. На крају Михаиловић је остао сам и без војске, и без команданата. Молим Суд да при доношењу пресуде и ову чињеницу има у виду.

Оптужница каже да је Михаиловић измислио слово „3“, која долази од глагола заклати. Михаиловић признаје да је он заиста измислио то застрававајуће слово, али не да прети клањем, као што оптужница каже, већ да застраши ове елементе, поглавито љотићевце, недићевце и немачке измећаре, који су у својим издајничким радњама далеко отишли. Ниједна од личности стављена под слово „3“ није заклана, већ убијена ватреним оружјем, а велики број уопште није достигла никаква казна, јер им је та опомена била довољна да не срљају дубље у издају. Слово „3“ уопште није ни оптужени измислио, он га је само примењивао као застрававајуће средство. То слово датира још из доба старог Рима као фатално слово. У свим великим енциклопедијама, нарочито великом „Ларусу“ и „Британици“, стоји да је „3“ било слово рђавог претсказања. Оно се је појављивало у току политичких и верских гоњења у средњем веку, па се оно онда појавило и код нас, али не сасвим у оном смислу како га замишља и претставља оптужница војног тужиоца.

Поред чињеница које сам изложио у току своје речи и молио Суд да обрати пажњу на ове чињенице, ја бих само још замолио Суд да оно, што је јавни тужилац у својој речи изнео тачку по тачку средио и изложио, колико је пута у опасности био оптужени Михаиловић да га Немци не ухвате, то је било у Струганику, то је било на Голији, то је било код Чачка, то је било на Златару, молим Суд да и о томе поведе рачуна, да и то има у виду.

Одбрана је у току доказног поступка чула близу хиљаду прочитаних докумената: депеше, писама, реферата, наредаба и тако даље. Да би се доказна вредност свих ових докумената утврдила потребно би било сваки од ових докумената критички претрести и проучити у вези са ситуацијом из које потичу, од личности од које потичу, чија одговорност проистиче из тих докумената и тако даље. За такав један претрес овог доказног материјала требало

би дуже време. Али, иако ја као бранилац то сада не могу учинити, ја се надам да ће се колега бранилац Јоксимовић тиме више позабавити, а уколико и он то не би могао, уверен сам да ће Суд значај ових обимних докумената правилно проценити и избацити из доказног материјала највећи број докумената из којих истичу само неки основи подозрења помоћу којих се никада није доказивало кривично дело. Тако ја као бранилац имам потпуно поуздање у Суд да ће правилно оценити тај материјал и да ће Суд бити гаранција за све.

Што се тиче претреса другог материјала, сведока, многи су од њих само поштено признали своју необјективност изјавом: „У сродству нисам, у мржњи јесам“. А то је разумљиво јер су многи од њих на своме сопственом телу показали страшне трагове злочина. Завршавајући своју одбрану молим Војно веће Врховнога суда да изрекче пресуду моме браћенику оптуженом Михаиловићу, са којом ће се, што је сасвим разумљиво прво помирити судиска савест, па онда савест самог оптуженог Михаиловића; савест наших народних маса у Југославији и савест светског јавног мишљења.

Казна има социјалну функцију у правцу кривца и у правцу друштва. У правцу друштва утолико што ако се кривац извуче од заслужене казне, народна савест се револтира. Исто тако се народна савест револтира ако неко буде кажњен за нешто што није заслужио, и више него што је заслужио.

То је моја реч, врховне судије, по службеној дужности у одбрану оптуженог Михаиловића".

Претседник: Дајем 15 минута одмора.

Настаје одмор у 18,50 часова.